

نظام راهنمایی و مشاوره در آموزش و پرورش:

نگاهی تحلیلی به هدایت تحصیلی

عزت‌اله فولادی، کارشناس عالی آموزش و پرورش

چکیده

دانش‌آموزان و آماده‌سازی آنان برای انتخاب آگاهانه رشته تحصیلی و فرایندی بودن این انتخاب از دوره ابتدایی تا پایان دوره دوم متوسطه، تصریح شده است. هدایت (راهنمایی) تحصیلی بخشی از نظام راهنمایی و مشاوره است. این فرایند، باید به انتخاب آگاهانه و مسئولانه رشته تحصیلی منجر شود. راهنمایی و هدایت تحصیلی مرحله یا فعالیتی محدود و مقطعی نیست بلکه فرایندی است که با طرح‌ریزی قبلی و مشارکت تعاملی دانش‌آموزان، معلمان، والدین، رسانه‌ها و حمایت سازمان‌های ذی‌ربط صورت می‌گیرد. اگر حمایت سازمان‌های

در طول قرن گذشته، نقش مشاور مدرسه تکامل یافته است تا منعکس‌کننده چهره در حال تغییر جامعه و نیازهای دانش‌آموزان باشد. برنامه راهنمایی و مشاوره مدارس یکی از پیشرفت‌های آموزش و پرورش قرن بیستم است که از شاخص‌های حرفه‌ای، تعقل و اداره علمی جامعه به شمار می‌رود.

در سند تحول بنیادین و اسناد تحولی و واسطه‌ای آن، جایگاه رفیع نظام راهنمایی و مشاوره در رشد همه‌جانبه

در همه کشورهای دنیا، آموزش و پرورش متولی راهنمایی و مشاوره دانش آموزان در مسیر رشد تحصیلی، شخصی، اجتماعی، روانی، اخلاقی و شغلی دانش آموزان است

از عوامل درونی^۲ دانش آموزان و محیط بیرونی، آن را شکل می دهند» (دانشگاه شیکاگو، ۲۰۱۲، به نقل از ASCA^۳). در طول قرن گذشته، نقش مشاور مدرسه تکامل یافته است تا منعکس کننده چهره در حال تغییر جامعه و نیازهای دانش آموزان باشد. در اوایل دهه ۱۹۰۰ با صنعتی شدن، تغییر محل کار و گسترش فرصت های شغلی، تقاضا برای کار و خدمات راهنمایی در مدارس رشد و ادامه یافت (NBPTS، ۲۰۱۵). از این رو، برنامه راهنمایی و مشاوره مدارس یکی از پیشرفت های آموزش و پرورش قرن بیستم است که از شاخص های حرفه ای، تعقل و اداره علمی جامعه به شمار می رود (گیسون و میشل، ترجمه ثنایی و همکاران، ۱۳۸۶). مشاوران مدارس با ذی نفعان در درون و برون از سیستم مدرسه کار می کنند تا برنامه های آموزشی و پرورشی پاسخ گو را که از اهداف و موفقیت هر دانش آموز پشتیبانی می کند، ایجاد و اجرا کنند (فزلی و براون، ۲۰۱۱).

این نامه هدایت تحصیلی دانش آموزان طی جلسه شماره ۹۲۷ مورخ ۹۴/۱۲/۲۴ شورای عالی آموزش و پرورش به تصویب رسید و طی نامه شماره ۱۲۰/۷۰۹۹۳ مورخ ۹۵/۲/۲۲ ابلاغ گردید. در مطلع آن تصریح شده که این آیین نامه «در راستای مفاد سند تحول بنیادین آموزش و پرورش^۴ و برنامه درسی ملی جمهوری اسلامی ایران^۵ و نظر به اهمیت، ضرورت و نقش راهنمایی و مشاوره تحصیلی در شناسایی و رشد همه جانبه استعدادها، توانایی ها و رغبت های دانش آموزان، متناسب با نیاز حال و آینده کشور و نیز آماده سازی آنان برای انتخاب آگاهانه رشته تحصیلی خود، که از دوره ابتدایی آغاز می شود و تا پایان دوره دوم متوسطه استمرار دارد، به تصویب رسیده است. به عبارتی، در اسناد تحولی و زیربنایی بر جایگاه رفیع راهنمایی و مشاوره

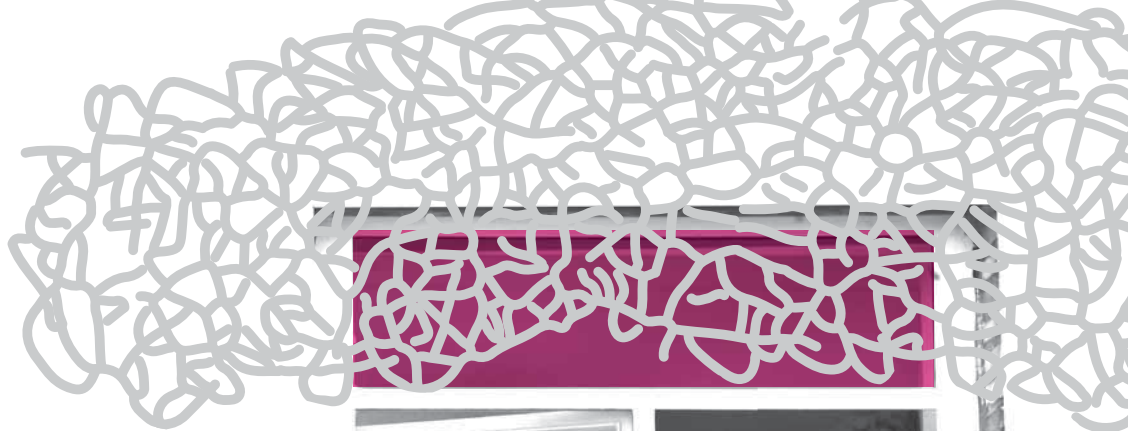
ذی ربط (که سیاست ها و مسیر اجتماعی، شغلی و دنیای کار را تعیین می کنند) نادیده گرفته شود، نظام راهنمایی و مشاوره کشور اثربخشی و کارآمدی لازم را نخواهد داشت.

امروزه، تغییر سبک زندگی و احاطه فناوری های نوپدید، زندگی، تحصیل، تفریحات و کار افراد را به شدت تحت تأثیر قرار داده است و دانش آموزان، بیش از هر گروه دیگری در معرض این تغییرات اند. فرایند یادگیری، رشد و سلامت دانش آموزان به چالش کشیده شده است و مشاوران مدارس به عنوان کارشناس موضوع و حوزه سلامت روان برای پیشگیری، مدیریت آسیب های روانی اجتماعی و توانمندسازی دانش آموزان نیازمند برنامه های مشخص و وقت گذاری کافی هستند. به استناد تجارب ملی و بین المللی، نظام راهنمایی و مشاوره در تعامل با عوامل مؤثر (خانواده، مدرسه، رسانه ها و نهادهای اجتماعی) می تواند تأمین کننده سلامت روان، رشد تحصیلی، شخصی، اجتماعی و شغلی دانش آموزان باشد. بنابراین، نگاه یکپارچه به خدمات مشاوره ای در سه حیطه رشد تحصیلی، شخصی، اجتماعی و شغلی دانش آموزان و توزیع وقت مشاوران در این سه حوزه ضروری است. فرایند اجرایی هدایت تحصیلی، نیازمند بازنگری و تأمین زیرساخت های لازم مبتنی بر آیین نامه مصوب است.

کلیدواژه ها: نظام راهنمایی و مشاوره، سند تحول بنیادین، مشاوره مدرسه، هدایت تحصیلی و مشاوران مدارس.

مقدمه

عملکرد^۱ مدرسه فرایندی پیچیده است که طیف وسیعی

در این مقاله، با مرور مختصر تاریخچه راهنمایی و مشاوره، مفهوم راهنمایی و هدایت تحصیلی، بررسی نقاط قوت و ضعف هدایت تحصیلی و جایگاه و اهمیت مشاوران در سند تحول و ... تلاش می‌شود توجه بازیگران اصلی نظام راهنمایی و مشاوره به حمایت همه‌جانبه از برنامه مشاوره مدرسه برای ارائه خدمات مشاوره‌ای بهینه و نظام‌مند به دانش‌آموزان، جلب گردد.

تاریخچه مختصر راهنمایی و مشاوره

بررسی تاریخچه راهنمایی و مشاوره در ایران نشان می‌دهد که مشاوران مدارس همیشه محور، نقطه عطف و تسهیلگر تغییرات و تحولات در نظام آموزشی کشور بوده‌اند:

- دوره ایده‌پردازی راهنمایی و مشاوره در سال‌های ۱۳۳۷-۱۳۳۲؛

- دوره برنامه‌ریزی راهنمایی و مشاوره طی سال‌های ۱۳۳۷-۱۳۵۰؛

- اجرای برنامه راهنمایی و مشاوره در سال تحصیلی ۱۳۵۱-۱۳۵۰؛ وقتی قرار شد زمینه راهنمایی و شناخت دانش‌آموزان فراهم گردد، دفتر راهنمایی تحصیلی شکل گرفت و اولین مشاوران وارد مدارس شدند. از این رو، می‌توان این دوره را اولین نقطه عطف در مشاوره مدارس و نظام آموزش کشور دانست. کمک به خودشناسی دانش‌آموزان، مأموریت اصلی این دوره و مشاوران تعیین گردید.

- اجرای برنامه راهنمایی و مشاوره در سال تحصیلی ۱۳۷۲-۱۳۷۱؛ این نقطه عطف دومی است که با تأکید بر اجرای نظام آموزشی جدید در دوره متوسطه، برنامه راهنمایی و مشاوره (و هدایت تحصیلی) در مدارس متوسطه به اجرا گذاشته شد.

انتخاب رشته و هدایت تحصیلی در این دوره پررنگ بود.

- اجرای برنامه راهنمایی و مشاوره در سال تحصیلی ۱۳۹۵-۱۳۹۴؛ نقطه عطف سوم با تغییر ساختار آموزشی به نظام ۳-۳-۶ و تأکید بر انتقال هدایت تحصیلی به دوره آموزش اول متوسطه و ضرورت به‌کارگیری مشاوران در این دوره و گسترش راهنمایی و مشاوره به تمام دوره‌های تحصیلی و به‌طور فرایندی در راستای استقرار تحول بنیادین آموزش و پرورش آغاز گردید. البته تاکنون برنامه مشاوره‌ای مدون و مشخصی برای دوره ابتدایی و دوره متوسطه دوم به اجرا گذاشته نشده است.

به دلیل رعایت نشدن اصل فرایندی و نبود سازوکاری برای ارائه خدمات مشاوره‌ای (و تشکیل پرونده مشاوره‌ای) در دوره ابتدایی و در مواردی در پایه‌های هفتم و هشتم، زمینه رشد استعدادها و تبلور رغبت‌ها، علایق حقیقی و ویژگی‌های رشته‌های تحصیلی و انتخاب آگاهانه و مسئولانه، محل تردید جدی است.

در رشد همه‌جانبه دانش‌آموزان و آماده‌سازی آنان برای انتخاب آگاهانه رشته تحصیلی و فرایندی بودن این انتخاب از دوره ابتدایی تا پایان دوره متوسطه دوم، تأکید و تصریح دارد.

نوجوانی از مهم‌ترین و حساس‌ترین دوره‌های تحول زندگی آدمی محسوب می‌شود و سرمایه‌گذاری دقیق در حوزه روانی- اجتماعی و هویت نوجوانی، نقش بسیار مهمی در رشد و شکل‌گیری هویت یکپارچه نسل آینده ایفا می‌کند و براساس تجارب بین‌المللی و ملی، نظام راهنمایی و مشاوره در تعامل با بازیگران مؤثر (از جمله خانواده، مدرسه، رسانه‌ها و نهادهای اجتماعی) می‌تواند تضمین‌کننده سلامت روان، رشد تحصیلی، شخصی، اجتماعی و شغلی دانش‌آموزان باشد (آقامحمدیان، ۱۳۸۲؛ برایان، ۲۰۱۲؛ سینک^۸ ترجمه نظری و سلیمانیان، ۱۳۸۸، شی، لیو و لیوورک^۹، ۲۰۱۴).

نتایج آزمون‌های مشاوره‌ای (مورد استفاده در هدایت تحصیلی) صرفاً به توانایی و رغبت محدود شده است. در حوزه شخصیت و ارزش‌های تحصیلی - شغلی دانش‌آموزان ابزاری تعریف نشده است

تکالیف حال و مسیر آینده نظام تعلیم و تربیت کشور را مشخص کرده است. سند تحول بنیادین، جایگاه رفیع و قابل اتکایی برای مشاوران مدارس و نظام راهنمایی و مشاوره قائل شده و ترسیم نموده است. این سند دارای ۱۳۱ راهکار، بر این اساس است:

۱۲- راهکار سند تحول، به‌طور مستقیم و غیرمستقیم ناظر بر استقرار نظام و خدمات مشاوره‌ای است (بیان انتظاراتی است که برنامه راهنمایی و مشاوره- مشاوران مدارس- می‌تواند نقش تحولی و تسهیلگری داشته باشد).

۱۲- راهکار، در ۵ راهکار آن، ارائه خدمات مشاوره‌ای در تمام پایه‌های تحصیلی و دو نظام آن، یعنی طراحی و استقرار نظام جامع هدایت تحصیلی و استقرار نظام راهنمایی و مشاوره به‌طور مشخص ذکر شده است.

- می‌توان گفت نسبت راهکارهای مشاوره‌ای (مستقیم) به کل راهکارهای سند تحول، ۱۹/۳۵ درصد است.

مفهوم راهنمایی و هدایت

راهنمایی که معنی لغوی آن هدایت، ارشاد و اداره کردن است، مفهوم گسترده‌ای دارد که پند و اندرز، مطالعه کتاب یا مقاله و گوش کردن به سخنرانی و ... را شامل می‌شود. راهنمایی به‌عنوان یک نظام علمی، طراحی شده است تا موجبات رشد و پرورش حداکثر استعدادها را از طریق همیاری و مشارکت گسترده عوامل مؤثر مدرسه با نوجوانان در زمینه انتخاب‌ها، تصمیم‌سازی‌ها و سازگاری‌های فراهم سازد تا هر یک از دانش‌آموزان به سمت بالندگی رهنمون شوند (هویت^{۱۰}، ۱۹۹۳ به نقل از فولادی، ۱۳۸۸). در راهنمایی و مشاوره، حق انتخاب با مراجع (دانش‌آموز) است. مشاور به کمک دانش‌آموز (و سایر عوامل مؤثر) اطلاعات لازم را جمع‌آوری، تجزیه و تحلیل می‌کند. حال، دانش‌آموز با آگاهی و توجه به اهداف و اولویت‌های خویش تصمیم می‌گیرد و طبیعتاً مسئولیت این انتخاب را نیز می‌پذیرد. واژه «هدایت» جنبه رهنمودی^{۱۱} و مستقیم^{۱۲} دارد و نتیجه‌گراست. می‌توان گفت خاستگاه آن، دین است و انواع و اقسامی (تکوینی و تشریحی)^{۱۳} دارد^{۱۴}. به‌نظر می‌رسد براساس فلسفه تربیتی، اجتماعی و سیاسی اسلام، حاکمیت (دولت) متولی کمال فرد و جامعه است. از این‌رو، هدایت تحصیلی را باید برنامه‌ای جامع دانست که نقش هدایتگری آن منوط به همکاری بین‌بخشی است و حیطة عمل آن

مدرسه و اهمیت راهنمایی و مشاوره

همان‌طور که اشاره شد، عملکرد مدرسه تابع فرایندی پیچیده از جمله عوامل درون دانش‌آموزی، محیطی و بیرونی است و براساس سند تحول بنیادین، مدرسه کانون تعلیم و تربیت رسمی عمومی و محل کسب تجربه‌های تربیتی است (۱۳۹۰) و از آنجا که کودکان و نوجوانان ساعات قابل توجهی از وقتشان را آنجا سپری می‌کنند، می‌تواند در رشد همه‌جانبه دانش‌آموزان بسیار اثرگذار باشد. در همه کشورهای دنیا، آموزش و پرورش متولی راهنمایی و مشاوره دانش‌آموزان در مسیر رشد تحصیلی، شخصی، اجتماعی، روانی، اخلاقی و شغلی دانش‌آموزان است (سینک، ترجمه نظری و سلیمانیان، ۱۳۸۸). علاوه بر آن، پیچیدگی جهان پیرامون، گسترده‌گی تکنولوژی، توسعه آموزش‌های فنی و حرفه‌ای و نیز توجه به تفاوت‌های فردی ضرورت ایجاد می‌کند که دانش‌آموزان با استعدادها، رغبت‌ها، امکانات و محدودیت‌های خود آشنا شوند تا بتوانند تصمیمات صحیحی اتخاذ نمایند (احمدی، ۱۳۸۷) و این نقش مهم بر عهده مشاوران مدارس است. مشاوران مدارس جایگاه بی‌نظیری در اثرگذاری بر سلامت روان و موفقیت تحصیلی دانش‌آموزان دارند (شی، لیو و لیوورک، ۲۰۱۴).

نظام آموزش و پرورش با فراهم آوردن تجربه‌های متعدد برای دانش‌آموزان، تلاش می‌کند آن‌ها را به شهروندانی مؤثر و کارآمد تبدیل کند. به عبارتی، می‌توان گفت هدف نهایی تعلیم و تربیت تعالی بخشیدن به انسان‌هاست. رسیدن به این هدف، مستلزم رشد همه‌جانبه دانش‌آموزان است. بدین منظور، مجموعه‌ای از برنامه‌ها و فعالیت‌ها در قالب نظام آموزش و پرورش شکل گرفته که یکی از آن‌ها برنامه‌های راهنمایی و مشاوره است (سینک، ترجمه نظری و سلیمانیان، ۱۳۸۸). مسئولیت اجرای فنی برنامه راهنمایی و مشاوره در آموزش و پرورش و خدمات مرتبط با آن در مدارس به عهده مشاوران است (شفیع‌آبادی، ۱۳۸۶). مشاوره مدرسه با ایجاد هماهنگی در فعالیت‌های مختلف مدرسه زمینه رشد سالم دانش‌آموزان را فراهم می‌کند (سینک، ترجمه نظری و سلیمانیان، ۱۳۸۸)، بنابراین، افزایش بهبود عملکرد مشاوران در کیفیت بخشی مدارس و توفیق دانش‌آموزان نقش بسزایی دارد.

جایگاه مشاوره در سند تحول بنیادین

سند تحول بنیادین به مثابه قانون اساسی آموزش و پرورش

با اجرای متمرکز آزمون‌ها و الکترونیکی شدن برخی فعالیت‌های تخصصی مشاوره (و دسترسی نداشتن به آن‌ها)، بخشی از مشاهدات بالینی و مؤثر که در فرایند مشاوره برای کمک به دانش‌آموز در طرح‌ریزی فردی وی، کاربرد دارد حذف شده است و اصولاً ثبت نمی‌شود. به عبارتی، این کار شبیه امدادگری است که بر بالین فرد آسیب‌دیده قرار دارد اما از کم و کیف علائم و نشانه‌های رفتاری، شناختی و ... بی‌اطلاع و محروم است مشاوران در اجرای برنامه‌های راهنمایی و مشاوره به ابزارهای روا و معتبر و همچنین، داده‌های مناسب، نیاز مبرم دارند

فراتر از یک وزارت‌خانه و دستگاه است. عدم توجه به این مفهوم، اثربخشی آن را ابرتر می‌سازد؛ به عبارت دیگر، راهنمایی تحصیلی بخشی از فرایند و خدمات مشاوره‌ای (نظام راهنمایی و مشاوره) به دانش‌آموزان است تا در نتیجه این خدمت، آنان با شناخت استعدادها، علایق، توانایی‌ها، ویژگی‌های شخصیتی، رشته‌ها و شاخه‌های تحصیلی مختلف، مسیر زندگی تحصیلی و شغلی خود را برگزینند و در نهایت، دانش‌آموزان طی فرایندی مشخص، به شاخه و رشته خاصی هدایت می‌شوند.

پیامد اصولی مشاوره و راهنمایی تحصیلی باید به انتخاب آگاهانه و مسئولانه رشته تحصیلی منجر شود. راهنمایی (و هدایت) تحصیلی مرحله یا فعالیتی محدود و مقطعی نیست بلکه فرایندی است که با طرح‌ریزی قبلی و مشارکت تعاملی دانش‌آموزان، معلمان، والدین، رسانه‌ها و حمایت سازمان‌های ذی‌ربط صورت می‌گیرد. اگر حمایت سازمان‌های ذی‌ربط (که سیاست‌ها و مسیر اجتماعی، شغلی و دنیای کار را تعیین می‌کنند) نادیده گرفته شود، نظام راهنمایی و مشاوره کشور اثربخشی و کارآمدی لازم را نخواهد داشت.

نقاط قوت آیین‌نامه هدایت تحصیلی

- پیش‌بینی «شورای برنامه‌ریزی هدایت تحصیلی» در سطح وزارت آموزش و پرورش
 - هدایت تحصیلی به صورت فرایندی با تشکیل پرونده مشاوره‌ای از دوره ابتدایی آغاز می‌شود و با مداخله‌های مشاوره‌ای، آموزشی و تربیتی تا پایان دوره دوم متوسطه ادامه می‌یابد.
 - روح حاکم بر آیین‌نامه، کمک به انتخاب آگاهانه و مسئولانه رشته و شاخه تحصیلی در راستای مسیر شغلی و آینده حرفه‌ای توسط دانش‌آموزان
 - ایجاد بستر قانونی برای کمک نظام‌مند، طراحی شده و فرایندی مشاوران در قالب برنامه‌های راهنمایی و مشاوره به کلیه دانش‌آموزان و در تمامی دوره‌های تحصیلی (از آغاز تا پایان دوره تحصیلات متوسطه)

- شناسایی و شناساندن استعدادها، توانایی‌ها، علاقه‌ها و ویژگی‌های شخصیتی دانش‌آموزان با تأکید بر بررسی علمی و همه‌جانبه و جمع‌آوری اطلاعات لازم در زمینه رشته‌های تحصیلی برای ارائه به آنان

- توجه به درک سیاست‌های توسعه‌ای کشور و کمک به هدایت متوازن دانش‌آموزان در شاخه‌ها و رشته‌های تحصیلی.

- براساس آیین‌نامه مصوب، هدایت تحصیلی دانش‌آموزان به شاخه و رشته‌های تحصیلی، منطبق بر ملاک‌ها و عوامل و با سهم (درصد) مشخص انجام می‌شود. این ملاک‌ها عبارت‌اند از: نظر دانش‌آموز (۱۰ درصد)، نتایج عملکرد تحصیلی (۳۵ درصد)، نتایج آزمون‌های مشاوره‌ای (۳۰ درصد)، نظر معلمان (۱۰ درصد)، نظر والدین (۵ درصد) و نظر مشاور (۱۰ درصد).

آنچه از مباحث، گفت‌وگوها و مذاکرات در فرایند تصویب آیین‌نامه و همچنین، فلسفه راهنمایی و مشاوره قابل توجه و تأکید است، غلبه راهنمایی بر هدایت و اولویت حق تصمیم‌گیری نهایی با دانش‌آموزان (و والدین) است. به عبارتی، وقتی راهنمایی و مشاوره به صورت نظام‌مند، طرح‌ریزی شده و به صورت فرایندی، مستمر و مبتنی بر اطلاعات و به شیوه‌ای در گروه‌های کوچک با دانش‌آموزان و والدین در میان گذاشته شود، تصمیم‌گیری و انتخاب آگاهانه و مسئولانه دور از دسترس نخواهد بود. در هر حال، تغییر نگرش و اصلاح باورها زمان‌بر و نیازمند کار طرح‌ریزی شده، مبتنی بر اصول، مستمر و بلندمدت است.

نقاط ضعف اجرایی آیین‌نامه هدایت تحصیلی

شواهد و تجارب اجرای سه ساله آیین‌نامه مصوب (منظور سه سال تحصیلی است)، بیانگر آن است که اهداف هدایت تحصیلی محقق نشده و در مواردی، آنچه در عمل اتفاق افتاده است با آیین‌نامه مصوب مغایرت دارد:

- در سال اول اجرا، رئیس‌جمهور از شیوه اجرایی و اجباری هدایت تحصیلی دانش‌آموزان انتقاد کردند (مصاحبه تلویزیونی، شبکه یک سیما، مورخ ۱۳۹۵/۵/۱۲).

- راهبرد روشنی در راستای اجرای فرایندی هدایت تحصیلی (از شروع دوره تحصیلی)، تدوین و ارائه نشده است.

- به دلیل رعایت نشدن اصل فرایندی و نبود سازوکاری برای ارائه خدمات مشاوره‌ای (و تشکیل پرونده مشاوره‌ای) در دوره ابتدایی و در مواردی در پایه‌های هفتم و هشتم، زمینه رشد استعدادها و تبلور رغبت‌ها، علایق حقیقی و ویژگی‌های رشته‌های تحصیلی و انتخاب آگاهانه و مسئولانه، محل تردید جدی است.

- به کار نگرفتن مشاور در دوره دوم متوسطه و نبود سازوکاری روشن برای ارائه خدمات و مداخله‌های مشاوره‌ای و روانی-آموزشی در این دوره، پایداری انتخاب آگاهانه و مسئولانه دانش‌آموزان را در راستای موفقیت تحصیلی و حمایت‌های مشاوره‌ای با چالش جدی مواجه کرده است.

- در بخش هدایت متوازن دانش‌آموزان به رشته‌های تحصیلی،

می‌کند که این خود، فرصتی تعاملی برای افراد ذی‌ربط و ذی‌نفع در قالب نظام راهنمایی و مشاوره است تا زمینه درک و کمک نظام‌مند به دانش‌آموزان را بیش از پیش فراهم نمایند.

مشکلات و چالش‌های پیش‌روی دانش‌آموزان:

- مشکلات خواب (کم‌خوابی، بی‌خوابی و بدخوابی) و تغذیه (فست‌فود، صبحانه نخوردن و ...) در راستای توجه به اهداف و ابعاد سلامت (با توجه به سلامت‌محوری مشاوره)؛
- مشکلات خانوادگی و ضعف مهارت‌های والدینی؛
- آسیب‌های روانی اجتماعی ناشی از فضای مجازی و اینترنت؛

توزیع داوطلبان براساس گروه‌های آزمایشی پنج‌گانه نشان می‌دهد که گروه آزمایشی علوم تجربی طی سال‌های ۱۳۹۵، ۱۳۹۶ و ۱۳۹۷ به لحاظ تعداد داوطلب، رتبه اول را به خود اختصاص داده و درصد آن به کل داوطلبان، در سه سال مورد نظر، به ترتیب بیش از ۶۰، ۶۲ و ۶۳ درصد بوده است (به نظر می‌رسد تفاوت معنادار نیست ولی گروه علوم تجربی جایگاه خود را نسبت به سال ۹۵ محکم‌تر کرده است). با اینکه گرایش و اقبال به رشته علوم تجربی (هر چند ممکن است مبتنی بر توانایی افراد و نیاز جامعه شکل نگرفته باشد)، علل مختلف و متعددی دارد، به‌طور کلی می‌توان گفت برنامه توزیع متوازن به دلیل نبود چارچوبی متقن، مؤثر نبوده است.

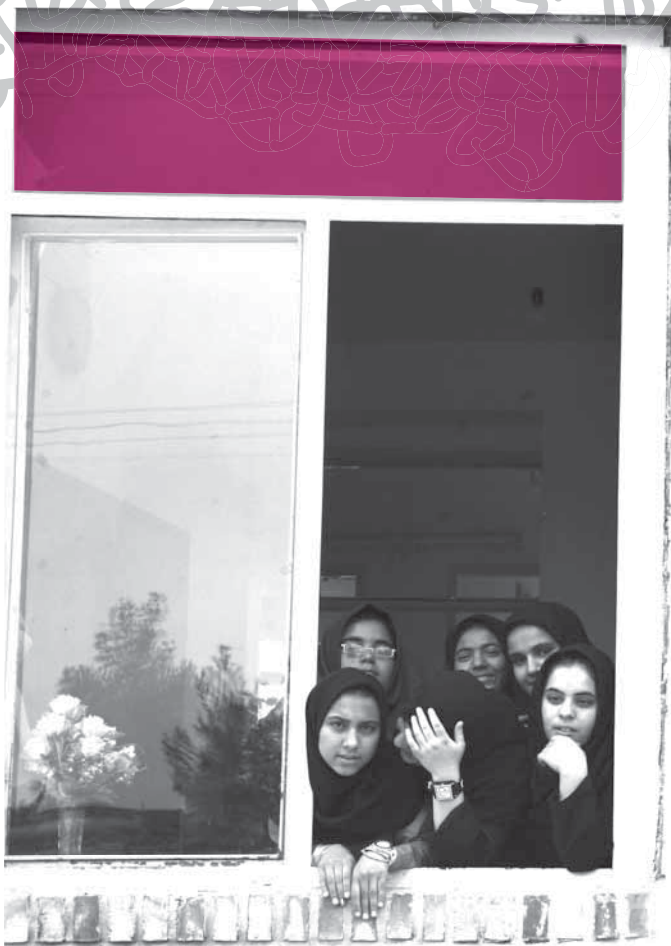
- بررسی‌ها نشان می‌دهد که نتایج آزمون‌های مشاوره‌ای (مورد استفاده در هدایت تحصیلی) صرفاً به توانایی و رغبت محدود شده است. در حوزه شخصیت و ارزش‌های تحصیلی - شغلی دانش‌آموزان ابزاری تعریف نشده است. سوابق در حوزه برنامه‌ریزی مشاوره کشور از دهه ۱۳۷۰ نشان می‌دهد که ویژگی روان‌سنجی آزمون‌ها (از جمله روایی و اعتبار آن‌ها) مشخص و در دسترس بوده است (برای نمونه، می‌توان به سوابق مجموعه آزمون‌های استعداد ساخته دکتر براهنی یا آزمون ریون و ... که سوابقشان در حوزه مشاوره موجود است، رجوع کرد). همچنین، تعداد سؤالات دو آزمون مورد نظر، متناسب با ویژگی‌های رشدی و توانش روانی دانش‌آموزان پایه نهم نیست و شیوه اجرا نیز کاملاً محل تردید است.

- با اجرای متمرکز آزمون‌ها و الکترونیکی شدن برخی فعالیت‌های تخصصی مشاوره (و دسترسی نداشتن به آن‌ها)، بخشی از مشاهدات بالینی و مؤثر که در فرایند مشاوره برای کمک به دانش‌آموز در طرح‌ریزی فردی وی، کاربرد دارد حذف شده است و اصولاً ثبت نمی‌شود. به عبارتی، این کار شبیه امدادگری است که بر بالین فرد آسیب‌دیده قرار دارد اما از کم و کیف علائم و نشانه‌های رفتاری، شناختی و ...، بی‌اطلاع و محروم است مشاوران در اجرای برنامه راهنمایی و مشاوره به ابزارهای روا و معتبر و همچنین، داده‌های مناسب، نیاز مبرم دارند.

- نحوه و کیفیت اجرای نمونه‌برگ نظر دانش‌آموز، والدین، و دبیران نیز، متناسب با فلسفه وجودی آن نیست و نیازمند طراحی سازوکاری اثربخش است.

- در مجموع، به دلایل مختلف و در عمل نمره و نتایج عملکرد تحصیلی همچنان یک‌تازی می‌کند و بیشترین نقش و سهم را در هدایت تحصیلی ایفا می‌نماید.

باید توجه داشت که عوامل و ملاک‌های هدایت تحصیلی زمانی اثربخشی خود را نشان می‌دهند که به درستی و به شیوه‌ای علمی اجرا گردند. عوامل و ملاک‌های هدایت تحصیلی باید در بوتۀ آزمایش علمی (تکرارپذیر و کنترل‌شده و مبتنی بر هدف) قرار گیرند تا اثربخشی آن‌ها محرز گردد. البته توجه به این نکته هم ضروری است که همین ابزارها و روش‌ها علاوه بر جنبه تشخیصی و تمایزی احتمالی، محتوای جلسات گفت‌وگو، زمینه خودآگاهی، خودشناسی و مشورت با والدین، معلمان و دانش‌آموزان را مهیا

باید توجه داشت که هر شغلی (مثل معلمی، مدیریت و ...) ماهیتی دارد. چون ماهیت شغل مشاور، یاورانه است در موقعیت‌های کلاس درس و در موضوعاتی غیر از برنامه مشاوره و بهداشت روان، تعارض‌ها و تنش‌هایی ایجاد می‌کند که لازم است برنامه‌ریزان و البته خود مشاوران، به آن توجه داشته باشند

علمی مشاوران تعریف نشده است).

- فرایند هدایت تحصیلی همچنان محل نگرانی جدی (خانواده‌ها، دانش‌آموزان و مشاوران و ...) است و نمره محوری در آن، غالب است. نباید نبود نظامی جامع و فرادستگاهی در حوزه نیازهای شغلی و دانشگاهی مبتنی بر آمایش سرزمین را متوجه مشاوران و نظام مشاوره دانست. باید پذیرفت که در این موضوع، طرح خط‌مشی‌ها و همکاری‌های بین‌بخشی برای حمایت از خدمات مشاوره‌ای و مشاوران مدارس، کاری جدی و ضروری است.

بحث و نتیجه‌گیری

نگاه جامع و نظام‌مند به فعالیت‌ها، برنامه‌ها و خدمات مشاوره‌ای در مدارس و در دوره‌های تحصیلی با نگاه رشدی برای تمامی دانش‌آموزان با طراحی ساختارها، استانداردها و فرایندهای فراگیر متناسب با پایه‌های تحصیلی ضرورتی اساسی است.

برنامه مشاوره مدرسه باید داده‌ها و اطلاعاتی را که در بردارنده تصویری از نیازهای دانش‌آموز و شیوه‌های پاسخ‌گویی مبتنی بر رسالت مدرسه باشد، ارائه و فراهم کند. به عبارتی، برنامه جامع مشاوره مدرسه، داده‌محور است. ذی‌نفعان آگاه از ارزش و ضرورت مشاوران مدارس در زندگی کودکان و نوجوانان مطلع‌اند و به ارتقای آن کمک می‌کنند (فزلی و براون، ۲۰۱۱).

اصولاً مشاوران در مدارس، رهبران تحول و اصلاحات آموزشی و پرورشی‌اند. رهبری نیازمند تعهد بلندمدت و چشم‌اندازی وسیع از آینده است. چون از مشاوران مدارس انتظار رهبری برنامه وجود دارد، درک زمینه‌های رهبری مشاوره مدرسه مهم و اساسی است (دلارهید؛ گیبسون؛ ساگیناک^{۱۵}، ۲۰۰۸). انجمن مشاوران مدارس آمریکا (ASCA) اهمیت رهبری را برجسته کرده و آن را در ردیف موضوعاتی قرار می‌دهد که توصیف‌گر زمینه کاری مشاوران مدارس در مدل ملی ASCA (۲۰۰۵) است. براساس نوآوری مشاوره مدرسه در تضمین تعلیم و تربیت (۲۰۰۷)، رهبری اثربخش مشاوران مدارس هنگامی که «با معلمان، مدیران و سایر کارکنان مدرسه کار کنند، بسیار مهم است و موجب این اطمینان می‌شود که برای تأمین موفقیت دانش‌آموزان، ساختارها، سیاست‌ها و شیوه‌های مدارس به درستی طراحی شده‌اند.» فعالیت‌های رهبری مشاوران شامل تسهیل روابط، ایجاد اعتماد، بهبود ارتباطات، و در نهایت، بازتنظیم توجه متخصصان آموزش و پرورش، والدین و جامعه به چالش‌های موجود در خدمات یاورانه به همه دانش‌آموزان برای تبدیل شدن آنان به یادگیرندگان مادام‌العمر و شهروندانی مولد و موفق، می‌شود (بیمک، ۲۰۰۰؛ دلارهید، ۲۰۰۳؛ هاوس و هیز، ۲۰۰۲ و هیگی^{۱۶}، ۲۰۰۱ به نقل از دلارهید و همکاران، ۲۰۰۸).

- عزت و اعتمادبهنفس پایین (و مشروط)؛ اضطراب و افسردگی، ضعف مهارت‌های اساسی (گوش‌دادن، حل مسئله، ارتباط مبتنی بر مدارا، دوستی و صلح، حقوق شهروندی و ...)؛
- ضعف روابط انسانی در مدارس؛

- آموزش حفظیات (حافظه‌محوری) و کنکور مقصدی در مقابل آموزش تفکر و اندیشه‌ورزی، آموزش سکوت به جای پرسشگری، تقلید و پیروی به جای خلاقیت و نواندیشی، فشار تحصیلی و رقابت مرضی، مشکلات و تعارضات میان همسالان و ... در مدارس.

پیشنهاد‌های کاربردی

- به کارگیری مشاوران با کیفیت (واجد صلاحیت) در مدارس؛ نبود مشاور در مدارس دوره ابتدایی و متوسطه دوم چالشی اساسی است. ایجاد راهبردهایی جدید، علاوه بر پیگیری جذب و استخدام مشاوران حرفه‌ای، ضرورتی اساسی است (معمولاً مشاوران به لحاظ سازمانی در مقایسه با معلمان احساس اجحاف می‌کنند که شناسایی و رفع این مشکلات در ایجاد انگیزش و رضایت شغلی آنان مؤثر خواهد بود).

- بخشی از مشاوران فعلی، در رشته‌هایی غیر از مشاوره روان‌شناسی تحصیل کرده‌اند. تدوین دوره‌های بازآموزی هدفمند و کارگاهی زمینه‌ساز نوآوری و ارتقای حرفه‌ای مشاوران را فراهم می‌کند. - اجبار ده ساعت تدریس از ساعت موظفی مشاوران، به دلیل عدم مدیریت و تبیین کافی، نارضایتی مشاوران را به دنبال داشته است. طراحی سازوکارهای لازم برای افزایش نقش مشاوره‌ای مشاوران ضروری است. باید توجه داشت که هر شغلی (مثل معلمی، مدیریت و ...) ماهیتی دارد. چون ماهیت شغل مشاور، یاورانه است در موقعیت‌های کلاس درس و در موضوعاتی غیر از برنامه مشاوره و بهداشت روان، تعارض‌ها و تنش‌هایی ایجاد می‌کند که لازم است برنامه‌ریزان و البته خود مشاوران، به آن توجه داشته باشند. - تدوین استانداردها و چارچوب‌های خاص و واحد در ارائه خدمات مشاوره در مدارس.

- رعایت اصول اخلاقی و نبود خط‌مشی‌های مشخص در حمایت از مشاوران و ذی‌نفعان ضروری و اساسی است.

- نظام مشاوره کشور فاقد نظام طراحی‌شده و خاصی برای به روز شدن علمی و تجربی مشاوران است (مرجعی برای پاسخگویی

11. Empowering
12. Directive

۱۳. ر.ک. جوادی آملی، عبدالله، هدایت در قرآن، قم، مرکز نشر آسراء، ۱۳۸۵.
۱۴. ر.ک. شهید مطهری، فطرت، ۱۳۹۱، ص ۲۴۱. معنای «بهدی من یشاء» و «یصل من یشاء»؛ نیز همین است؛ یعنی خداوند، هرکس را که بخواهد، به واسطه خوب اختیار کردن خود او، هدایت می‌کند و هرکس را که بخواهد، به واسطه بد اختیار کردن خود او، گمراه می‌کند.
15. Gibson, Donna M.; Saginak, Kelli A. Dollarhide, Colette T.
16. Bemak; House & Hayes; Hughey

منابع

۱. آقا محمدیان، حمیدرضا. (۱۳۹۲). خصوصیات زیستی- اجتماعی نوجوانان دختر دانش آموز مشهد. فصلنامه مطالعات تربیتی و روان‌شناسی دانشگاه فردوسی. ۴(۲)، ۱۴۴-۱۲۵.
۲. احمدی، سیداحمد. (۱۳۸۷). مقدمه‌ای بر مشاوره و روان‌درمانی. ناشر: دانشگاه اصفهان. ویرایش هشتم. چاپ هفتم.
۳. دیویس، تامار. (۱۳۹۳). مشاوره مدرسه: دیدگاه‌ها و کاربردهای حرفه‌ای. ترجمه کیانوش زهراکار و زهرا کهلویی. تهران: انتشارات ویرایش.
۴. سینک، کریستوفر. (۱۳۸۸). مشاوره مدرسه در عصر حاضر: نظریه، پژوهش و کاربرد. ترجمه محمدعلی نظری و علی‌اکبر سلیمانیان. تهران: انتشارات علم.
۵. شفیق‌آبادی، عبدالله. (۱۳۸۶). راهنمایی و مشاوره تحصیلی و شغلی (مفاهیم و کاربردها). تهران: سمت.
۶. فزلی، بروک و براون، شریل (-). مدل برنامه‌های مشاوره مدرسه. ترجمه آتوسا کلانتر هرمزی و عزت‌الله فولادی (در حال آماده‌سازی چاپ).
۷. فولادی، عزت‌الله و کلانتر هرمزی، آتوسا. (۱۳۸۸). مشاوره همتایان: چشم‌اندازها، مفاهیم بهداشت روان و مهارت‌های ویژه مشاوران. تهران: انتشارات طلوع دانش.
۸. (۱۳۸۲). رهنمودهای مشاوره: استانداردهایی برای مشاوران و هسته‌های مشاوره. تهران: انتشارات طلوع دانش.
۹. (۱۳۹۵). واکاوای سیر تحول و چالش‌های مشاوره در آموزش و پرورش ایران. فصلنامه علمی - پژوهشی پژوهش‌های مشاوره، جلد ۱۵، شماره ۵۷.
۱۰. گیسون، رابرت و میشل، ماریان. (۱۳۸۶). زمینه مشاوره و راهنمایی. ترجمه باقر ثنائی و همکاران. تهران: انتشارات رشد.
۱۱. وزارت آموزش و پرورش. (۱۳۹۵). آیین‌نامه هدایت تحصیلی دانش‌آموزان (مصوبه جلسه ۹۲۷ تاریخ ۹۴/۱۲/۲۴): شورای عالی آموزش و پرورش.
۱۲. وزارت آموزش و پرورش. (۱۳۹۱). برنامه درسی ملی جمهوری اسلامی ایران (مصوبه جلسات شماره ۸۵۷ تا ۸۷۲ تاریخ ۹۰/۱۲/۹ تا ۹۰/۱۶/۲۸): شورای عالی آموزش و پرورش.
۱۳. وزارت آموزش و پرورش. (۱۳۹۰). سند تحول بنیادین. شورای عالی آموزش و پرورش.
14. American School Counselor Association (2014). *Mindsets and Behaviors for Student Success: k-12 College- and Career-Readiness Standards for Every Student*. Alexandria, VA.
15. Brayn, Julia; Henry, Lenry, Lynette. (2012). A model for building school- family- community partnerships: principles and process. *Journal of counseling and development*, 408-420.
16. Dollarhide, C.T.; Gibson, D.M.; Saginak, K.A. (2008). New Counselors' Leadership Efforts in School Counseling: Themes from a Year- Long Qualitative Study. *Professional School Counseling*, Apr2008, Vol.11 Issue 4.
17. NBPTS (2012,2015). *School Counseling Standards First Edition. Certified Teacher, National Board Certification. Take One!*, Accomplished Teacher and 1-800-22TEACH.
18. Shi, Q.; Liu, X. & Leuwerke, W. (2014). Students' Perceptions of School Counselors: An Investigation of Two High-School in Beijing, China. *The Professional Counselor Volume 4, Issues 5*.

با توجه به آنچه گذشت، نظام راهنمایی و مشاوره به شدت متأثر از شرایط اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی جامعه است و مشاوران، به‌ویژه مشاوران مدارس، نقش بی‌بدیلی در کمک به حفظ و ارتقای سلامت روان دانش‌آموزان و اصلاح سبک زندگی و به‌طور کلی، نظام اجتماعی برعهده دارند. از این رو، در سند تحول بنیادین و اسناد تحولی آن در قالب برنامه راهنمایی و مشاوره، جایگاه رفیعی برای مشاوران در نظر گرفته شده است.

مشاوره مدرسه نیازمند بازنگری و اولویت‌بندی مجدد فعالیت‌های خود در قالب استانداردهای مشاوره است. ضرورت دارد هدایت تحصیلی با تأکید بر راهنمایی تحصیلی، به‌طور فرایندی و با استفاده از روش‌های کیفی، تعاملی و در قالب خدمات مشاوره‌ای یکپارچه در سه حیطه رشد تحصیلی، شخصی، اجتماعی و شغلی مورد توجه و راهبری قرار گیرد. تنظیم وقت و مدیریت مبتنی بر داده‌ها و اثربخشی برنامه‌ها و فعالیت‌های مشاوران مدارس موجب گسترش خدمات به تک‌تک دانش‌آموزان است. بقا و استمرار هر حرفه‌ای، به میزان اثربخشی، کارآمدی و تعهد اعضای آن بستگی دارد. سازمان مدیریت مشاوره کشور نیازمند برنامه‌های خلاقانه، روزآمد با راهبردهای مختلف در میدان و گستره مدرسه، خانواده و اجتماع است. راهبری، انگیزش، توانمندسازی و رضایت شغلی مشاوران، همکاری درون و برون‌بخشی، حمایت‌ها، ابزارها و راهبردهای مختلف و کارآمد، مشاوره مدرسه را پویا و اثرگذارتر خواهد کرد و در نتیجه، مدرسه و دانش‌آموز در مسیر تحول، شاداب، مطمئن و ایمن‌تر به سوی رشد همه‌جانبه، حرکت خواهند کرد. تغییر نظام‌مند زمانی رخ می‌دهد که خط‌مشی‌ها و روش‌ها مورد بررسی قرار گیرند و تغییر داده شوند. چنین تغییری با دخالت پایدار تمام بازیگران مهم در محیط مدرسه، و اغلب، توسط مشاوران مدارس هدایت می‌شوند (فزلی، براون، ۲۰۱۱).

پی‌نوشت‌ها

1. Performance
2. Intrinsic
3. the American School Counselor Association
4. National Board for Professional Teaching Standards
۵. گسترش و تنوع دادن به جزف و مهارت‌های مورد نیاز جامعه و تعلیم متناسب و برنامه‌ریزی شده آن‌ها در همه دوره‌های تحصیلی و برای همه دانش‌آموزان (راهکار ۶-۱).
- طراحی و استقرار نظام جامع هدایت تحصیلی و استعدادیابی به‌منظور هدایت دانش‌آموزان به سوی رشته‌ها و حرف و مهارت‌های مورد نیاز حال و آینده کشور متناسب با استعدادها، علاقه‌مندی و توانایی آنان (راهکار ۳-۲).
۶. مشاوره و هدایت تحصیلی و تربیتی در همه دوره‌های تحصیلی الزامی است. انتخاب شاخه و رشته تحصیلی در پایان دوره آموزش عمومی و براساس نتایج عملکرد درسی و تربیتی در طول این دوره تحصیلی صورت می‌گیرد (بند ۵-۱۳).
- دوره متوسطه دوم دارای سه شاخه نظری، فنی و حرفه‌ای و کاردانش است. هر یک از شاخه‌های این دوره دارای رشته‌هایی خواهد بود که تنوع آن‌ها براساس نیاز جامعه، اقتضای زمان و مکان اجرای آن تعیین می‌شود (بند ۶-۱۳).
7. Brayn
8. Sink
9. Shi, Liu & Leuwerke
10. Hoyt